

Іван Немченко

ДІЯЛЬНІСТЬ УПА В ПОЕТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЯРА СЛАВУТИЧА

Українська Повстанська Армія вписала славні сторінки в історію визвольних змагань нашого народу. Але ще недавно на теренах колишнього Советського Союзу це збройне формування вважалося злочинним і ворожим. Тож діяння упівців або фальсифікувалися в тодішній історіографії, або ж просто замовчувались. Адже в соціалістичній Україні, як це не безглуздо, національні герої оголошувались зрадниками, а найжорстокіші нелюди і кати рідного краю оспівувались у піснях. Лише в добу незалежності з'явилася можливість донести до мільйонів правду про УПА, і цій меті слугує чимало наукових праць, мемуарів, художніх творів, запропонованих представниками діаспори. До них долучаються й численні публікації автури з материкової України, серед яких особливо виділяються свідчення безпосередніх учасників бойових дій.

Художній літопис боротьби УПА з німецько-фашистськими загарбниками і сталінськими україноненависниками репрезентовано в доробку багатьох мистців. Досить назвати хоча б такі імена: Іван Багряний, Андрій Легіт, Петро Василенко, Марта Гай, Марко Боеслав, Степан Хрін, Леонід Полтава, Богдан Бора, Олекса Веретенченко, Лариса Мурович, Микола Верес, Іван Хміль... Як стверджує один з них, «у віках не загине наш чин: / Дух борців порива до вершин» (Легіт Андрій. Калинові шуми: Вибр. поезії. — К.: «Укр. письменник»; «Вир», 1994. — С. 109). Дійсно, подвиги упівців невмирущі. УПА ввібрала цвіт нації, вірних синів своєї землі, одержимих високою ідеєю. У цій армії, за словами поетеси, «напружена в тілі народньому сила / З'єдналась одвічним спорідненням крові» (Мурович Л. Напередодні боїв // Визвольний Шлях. — 1995. — Річник XLVIII. — Кн. 5. — С. 578).

Протягом уже кількох десятиліть розробляє тему УПА у своїй творчості й відомий учений, письменник, мемуарист Яр Славутич, який за війни належав до Чернігівської Січі, зцементованої з колишніх бійців Червоної армії, перейнятих ідеєю вільної України. Подвижництву упівців він присвятив як ліричні («Нами снили поліські пуці...», «Пам'яті Тараса Бульби-Боровця», «Шухевич», «Сеник» та ін.), так і ліро-епічні зразки (поєми «Донька без імени», «Моя доба»). Характерною рисою цих творів є органічне поєднання громадянських і особистих настроїв, вияскравлення активної життєвої позиції героя, гостре відчуття ним свого патріотичного обов'язку, визвольної місії.

Вірш «Чернігівські січовики» (1942) тематично пов'язаний з долею згаданого вже військового утворення, яке згодом сам автор назве «північною ланкою дужої УПА». Побратими Яра Славутича з чоти імени гетьмана Мазепи, керовані ненавистю до гітлерівських окупантів, вступили в нерівний бій з ворожою колоною. Це сталося 12 червня 1942 року. Сміливці загинули, але назавжди залишились у народній пам'яті як «непокорі сини». Епічний опис бою («О, як довго долина гула! / Німаків розметавши дотла, / Край Десни, у розмай ковили, / Всі до одного ви полягли») автор поєднує зі щемливою картиною чекання на синів сумними матерями та батьками. Це додає творові високого трагізму та патріотичного патосу. Елегійно-скорботний настрій підсилюють риторичні звертання: «Гей, вітри, відчайдухи віків, / Не тривожте костей вояків...», «Не гудіть, не шуміть, ясени!» (Славутич Яр. Твори: У 5 т. — К.: «Дніпро»; Едмонтон: «Славута», 1998. — Т. I. — С. 92. Далі, цитуючи це видання, вказуємо том і сторінку). Вимальовується гармонійна картина, що символізує нерозривну єдність полеглих героїв і рідної землі.

Цей самий мотив глибокого закорінення українських повстанців у національний ґрунт відлунує в поезії «Нами снили поліські пуці...» (1944), де потверджується спадкоємність визвольних потенцій у народі, що подивував колись світ Запорозькою Січчю. Поява новітніх лицарів закономірна й вимріяна. «Поліські пуці» й «гайдамацькі яри» зачекалися на сміливців, що гідно продовжать справу княжих ратей і героїв Козаччини та Коліївщини, неподоланих бранців Берези Картузької та Соловків. І вони, довгоочікувані, приходять, «подолавши пекельний шлях», присягнувши Україні на вірність і самопожертву: «Земле люба! Долини отні! / Це ж по вас на повстанський клич / Пробові проходять сотні — / Як воскресла з руїни Січ» (1, 103). В душі народного епосу автор пише про вояків УПА, що виступають «від Чернігова до Чернівців, / З-під Лугані за гордий Львів», розширюючи зону своїх дій на всі етнічні простори українців. Повсюдно й гучно «кипить упівців / Розбуялий, відплатний гнів», пробуджуючи в серцях співвітчизників гідність і волелюбність. Твір закарбував монументальні риси героїчної доби, що не могла не народити людину-подвижника, «незнаного вояка» (Олег Ольжич), для якого радісно й почесно віддати життя за Вітчизну: «Красний часе! Немов по бруках, / Важко-дуже гуде стопа / Войовничих, бронзоворуких, повнозбройних борців УПА» (1, 104). Патетично і водночас просто й щиро звучать слова упівців, що сприймаються як афористичні: «Нам — визвольникам України — Не приречено умирати!» (1, 104).

Потужний ліричний струмінь притаманний творам Яра Славутича, присвяченим найбільш скорботним моментам з його воєнного життя: втратам своїх рідних, друзів і побратимів по боротьбі. Відомо, що перша дружина письменника Уляна разом з немовлям була живцем спалена есесівцями в одному з поліських сіл. Ця трагедія відображена в поезії «Глибокий жалю, невимовна мста! Пам'яті спалених Доньки й Дружини» (1944), поємі «Донька без імени» (1945). Особисте горе героя-упівця в цих творах тісно переплітається з болями всього народу, запалює вояка священним почуттям помсти над ворогом-нелюдом: «Та будь жива, повстанча куле! / Дзвени, прославлена в піснях! / Це ти прапрадідне минуле / Будила в нетрявих лісах. / Це ти на подвиги водила...» (2, 31). Поет майже дослівно аплікує названу поему рядками з листівок-летючок, що поширювались упівцями з метою пробудження національної самосвідомості українців, їх готовності боронити батьківські землі — край князів Данила й Володимира.

Доля УПА та її рядових бійців є одним з об'єктів зображення в автобіографічному ліро-епічному полотні Яра Славутича «Моя доба», над яким письменник працював два десятиліття (1957-1978). Ця поема складається з 625 октав (тобто з 5 тисяч рядків). Діяння Української Повстанської Армії відтворені в трьох розділах (піснях): «Григорій в армії», «Теліга в Києві», «Рейди УПА». Герої поеми, наче легендарні витязі з народного епосу, сходяться у двобої з лиховісними силами, що «вп'ялися в тіло України». Ці носії зла — «два хижаки», «хитрюга Сталін — Гітлер-маніяк». На два фронти, проти західних і східних «круків» і «неволі шуляків», піднімаються упівці, яких надихає «орлина радість», надія на торжество української справи: «Надхненні правдою, похідні групи! / Жертовні дії ваших перемог / Несли на Схід — через московські струпи — / Визвольні поклики боїв, тривоги...» (2, 135). Воякам УПА є з кого брати приклад, адже і давня, і нова історія України підносить на п'єдестал народної шани стількох національних героїв, прославлених месників. Їхні величні діла кличуть до подвигу й самопосягати в ім'я рідної землі: «Волає край вугілля і пшениць — / І воскресають Довбуш, Кобилиця. / Бандеру, Мельника й Чупринку ниць / Не покладе й навальна вогневиця!» (2, 136).

Яр Славутич оспівує ратні діла безіменних бійців УПА, підпільників та їх керманичів і надхненників — Олега Ольжича і Тараса Бульбу-Боровця, Позичанюка і Дацька, Шандрука і Долуда... Їх мужність і відвага свідчать про безсмертя і нескореність народу, чиї «не міліють невичерпні надра». Як і в поезії «Нами снили польські пуші...», у «Моїй добі» автор підкреслює всеукраїнський розмах дій упівців, одержимих прагненням до перемоги над ворогами: «Від Сяну й Тиси по Кубань, Дінець, / Від плес Лиману до Десни шумкої / Стоять залоги, волі рішенець» (2, 135). Сама природа України стає пліч-о-пліч з повстанцями, співпереживає з ними, додає снаги й витривалости. Красномовна поетична формула («І скрізь радіє кожна деревинка, / де йде з упівцями Тарас Чупринка») підтверджує нерозривність інтересів вояків УПА та поневоленої батьківської землі.

Славлячи патріотів-українців, Яр Славутич зачіпає і таку болючу й трагічну струну, як історія дивізії СС «Галичина». Ні, не туди, не на службу до фашистів мали б іти сміливці-юнаки, захоплені ідеєю відновлення державности, стверджує поет. Адже «чи то московський, чи берлінський світ — / несуть неволю, нищення і гніт» (2, 138). Ні в пляхах Сталіна, ні в пляхах Гітлера не значилась незалежна Україна, тож мрія про неї лишилась ілюзорною. А її носії «в чужих мундирах і в чужих шоломах» погинули під Бродами. З гіркотою говорить автор про цю трагедію: «Нової нації найкращий цвіт / Про самостійність хороводить міт. / О новочасні, українські вої! / За що ви славно в битві полягли? / Вас німці зрадили, не давши зброї, / Свої ганьблять вас патокою мли» (2, 136-137). Яр Славутич свідомо протиставляє ці різні військові формування, відаючи перевагу УПА як виразниці волі народу-борця і проти фашизму, і проти комунізму. Характерно, що ряд українських діячів, що пов'язували з фашистською навалюю на Советський Союз намір відродити незалежність свого краю, переконавшись у безперспективності цього, стали організаторами й надхненниками УПА. Такий шлях обрав, зокрема, Роман Шухевич (він же Тарас Чупринка), очоливши цю армію.

З несхитним пієтетом ставиться Яр Славутич до упівців, виписуючи їх колективний портрет. Це «самопосягати, славні вояки», які мужньо і послідовно ведуть боротьбу проти «зла з московської руки», «берлінських гвалтів», «польської потали». Мимоволі у поета з'являються асоціації з Франковим «вічним революціонером». Герої УПА — це «новітніх подвигів січовики», це «вічний дух, нестримний і рвачкий». З діяльністю упівців Яр Славутич пов'язує мрію про «державно-творчий нації розвій», адже на цій землі «не вмирав ніколи богатир». Пророчо зазвучали пристрасні слова співця-воїна: «Охлюпуйсь хвилями, ставна Одесо! / Берись, Херсоне, до міцних вітрил! / Напружуй, Керчу, призовівське плесо! / Блакитна Ялто, не приземлюй крил! / Москви сваволя вниз, довготелесо, / У злій злобі вганяючись у пил, / Впаде...» (2, 149). Яр Славутич наголошує не лише на всеукраїнському обширові дій повстанців, а й на їх міжнародному резонансі. Відвага й успіхи упівців вражають не тільки уяву співвітчизників, а й іноземців, зачудованих масштабами всенародної боротьби в Україні. Рядки поеми звучать як гімн. Це величний славень на честь достеменних подвижників: «Живи в поемах, легендарна поро, / Ознаменована борцем УПА!» (2, 157).

Пам'ять про героїв Української Повстанської Армії не раз відлунується й у творах Яра Славутича останніх десятиліть. Так, у 1981 році, коли в Україні, здавалося, була надійно похована слава подвижників, він пише вірші-присвяти діячам УПА.

Поезія-епітафія «Пам'яті Тараса Бульби-Боровця» (1981) закарбувала незабутні риси «меткого керманіча», який плекав усі «чесноти провідничі», «стрілецький звичай», «дух січовиків». Автор певен, що традиції цього відважного упівця продовжать «герої подвигу нових віків».

У вірші-монолозі «Шухевич» (1981) Яр Славутич згадує добрим словом керівника УПА, зве його своїм «татом», «рідним батьком». Образ знаменитого генерала нетлінний, а його духовна сила живить енергією подальші покоління борців. Ліричному героєві твору, що співвідноситься з особою самого автора, «войовничий, / Повитий славою, безсмертний дух» Романа Шухевича став життєвим дороговказом, спонукою до служіння Вітчизні. Поезія написана білим віршем, що додає їй урочистости, піднесеного настрою, адже справа народного улюбленця триває в ділах спадкоємців.

Світла постать Р. Шухевича, образи його побратимів і посестер по зброї та по духу репрезентуються й у вірші «Сеник» (1981), присвяченому відомій підпільниці — «самопосягатній Лесі». Автор насичує текст дієсловами, що передають нестримний рух, дію, ходу героїв до своїх перемог, ходу у вічність. «Ідуть упівці з рідних Нагуєвич, / Ідуть із Холму, йдуть із-за Дніпра. / Махнув правицею Роман Шухевич — / І б'є у

дзвони Київська гора» (1, 288) — ця велична картина своїм епічним розмахом перегукується зі зразками народних дум та історичних пісень.

Твори Яра Славутича упівської тематики відзначаються художньою переконливістю й історичною правдою, розвінчують численні міти та фальсифікації советської доби. Виховний і пізнавальний потенціал віршів і поем співця безперечний. Їх лейтмотив — єдність подвижників і народу, потреба в продовженні героїчних традицій минулого в нашій сучасності, щоб процес творення незалежної соборної України став незворотнім і успішним.

Немченко І.В. Діяльність УПА в поетичній інтерпретації Яра Славутича / Іван Немченко // Визвольний шлях. - 2000. - № 8. - С. 43 - 47.